

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Dini Hayatın Aktörlerinden Mollalar (Afganistan Örneği)
Mollas From Actors of Religious Life (Example of Afghanistan)

Aminullah KOSHAN

Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Isparta, Türkiye

Doctoral Student, Süleyman Demirel University, Faculty of Theology

Isparta, Turkey

aminkoshan@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-3235-3778>

Ramazan UÇAR

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim

Dalı

Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Sociology

of Religion

Isparta, Turkey

ramazanucar@sdu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.42024>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.03.2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2020

Cilt / Volume: 28

Sayfa / Pages: 222-238

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

Dini Hayatın Aktörlerinden Mollalar (Afganistan Örneği)¹

Öz: Dini liderlerin, bütün toplumlarda bireyler üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Afganistan toplumunda da dini liderler (mollalar) bireylerin toplumsal ilişkilerini, yaşam biçimlerini ve dünya görüşlerini büyük oranda etkilemektedir. Bu çalışmada, mollaların toplumsal statüleri ve dini otorite olarak ne düzeyde kabul gördüklerinin ortaya konması amaçlanmaktadır. Afganistan'da mollaların saygınlığı ve otoriterliği kutsal değerler gibi korunmaya devam etmektedir. Dini liderlerin ve ulemanın önemli bir konuma sahip olduğu ve fikirlerinin her kesim tarafından kabul gördüğü bilinmektedir. Bu yüzden dini otoriteler ve halka kendisini benimseten ulema şûrası; mescit, cami, medrese gibi dini faaliyetlerde bulunan kurumlar; halkın dini, toplumsal, sosyal ve siyasal hayat üzerinde etkili olan temel aktörlerdir. Toplumun dini ve manevi önderi konumunda olan mollaların, dini alanlarda olduğu kadar toplumsal ve sosyo-kültürel alanlarda da oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Alan araştırması tekniğiyle hazırlanan bu çalışmada, Afganistan toplumunda mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Anket tekniği ile elde edilen veriler çeşitli bağımsız değişkenler esas alınarak değerlendirilmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Bulgular, Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutum düzeylerinin, bağımsız değişkenlere göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Toplumunu, Mollalar, Din, Geleneksel Din, Karizma, Liderlik, Dini otorite, Dini Hayat

ABSTRACT

Considering the influences of religious leaders on individuals in all societies, religious leaders (mollas) in Afghanistan greatly influence individuals' social relationships, lifestyles and worldviews. In this study, it is aimed to reveal the social status of mollas and their level of acceptance as religious authority. In Afghanistan, the

¹ Bu makale: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ramazan UÇAR'ın danışmanlığında "Afganistan'da Toplumsal Statü ve Dini Otorite Bağlamında Mollalar, Adli Doktora Tezinden Üretilmiştir.

dignity and authoritarianism of the mollas continue to be preserved like divine values. It is known that religious leaders and ulama have an important position and their ideas and they are being accepted by all segments. Therefore, the courage of the ulama, which adopts religious authorities and the people; institutions engaged in religious activities such as masjids, mosques and madrasahs; are the main actors that have an impact on the religious, social, social and political life of the people. Mollas, who are the religious and spiritual leaders of society, are also known to be quite effective in social and socio-cultural fields along with the religious fields. This study prepared by field research technique; In Afghanistan society, it is aimed to determine the attitudes of mollas towards their effects in religious life. The data obtained with the questionnaire technique were tried to be evaluated and interpreted based on various independent variables. Our findings show that; revealed that the attitudes of the mollas in Afghanistan society towards the effects of religious life showed significant differences compared to independent variables.

Key Word: Afghanistan Society, Religious Leaders, Religion, Traditional Religion, Charisma, Leadership, Religious Authority, Religious Life

Giriş

Her toplumun tarihsel, geleneksel ve sosyo-ekonomik koşulların hazırlandığı bir ortam olması sebebiyle kendi karizmatik liderlerini ortaya çıkartır. Karizmatik liderlerin belli bir zaman ve mekânda yaşayan toplum üyelerinin bekleşileri, ümitleri, inançları ve eğilimleri arasında, gözden kaçmayacak paralellikler vardır (kızılçelik - Erjem, 1992: 240). Karizmatik liderlik, bir bireyin sahip olduğu ve sergilediği belli coşkusallık niteliklerle ilgilidir. Karizmatik lider, çevresindekileri kendisinde farklı sezgilerin bulunduğu inandırabilir ve buna dayanarak o kişiler üzerinde etkide bulunur. Başkaları karizmatik lidere samimi bir şekilde inanıp bağlanırlar. Karizmatik kişiler, daha çok tarihsel kahramanlar, ülkenin kurucuları, büyük olaylardaki kurtarıcılar ve peygamberlerdir (Fichter, 1994: 184). Dinsel makam ve dini liderlik bağlamında ortaya çıkan karizmada, bir liderin çevresinde meydana gelen grup, tamamen bu dini şahsiyetin sahip olduğuna inanılan deruni kuvvete dayanır (Freyer, 1964: 51). Bu deruni kuvvet, bazen de dini şahsiyetin kendisi, aşkın varlık, ruh veya ilahla iletişim kurmada, tabir caizse, onunla “konuşmada” işlevsel bir araç, vasıta olarak görülür. Bu anlamda karizma

din önderlerinde, din kurucularında, peygamberlerde, çeşitli dinsel teşkilat liderlerinde farklı derecelerde de görülebilir (Yavuz, 2014: 12).

Toplumların içinde buldukları durumu anlamlı kılmalarında veya meşrulaştırmalarında, değişim süreçlerinde ve bu süreçlerin yönetip yönlendirilmesinde kendi içlerinden çıkardıkları liderlerin rolü belirleyici olmaktadır. Bu liderler siyasi bir özellik taşıyabileceği gibi dini bir hüviyet de gösterebilir. Özellikle dini liderler kutsalla bağ kurdukları düşüncesiyle meşruiyetlerini oluşturmakta toplumda büyük saygı duyulmaktadır. Onlara gösterilen büyük saygı, dayanağını sıra dışı iç tecrübe ve zihinlerinin olağanüstü donanımına sahip olduğu düşüncesinden almaktadır. İlahi gücün temsilcisi konumundaki dini otorite; görülen ve görülmeyen dünya arasında elçi veya aracı olduğunu öne sürebilir ve kendisine nüfuz sağlayan güçlü bir otoriteye sahip olabilmektedir. Dini otoritenin tecrübe, zihni feraset, icat zenginliği, ilim ve hikmet gibi bazı özel niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla kutsal geleneğin koruyucusu olarak dini otorite, içinden çıkmış olması bakımından kendi halkını da büyük göstermenin de ortamını oluşturur (Wach, 1990: 403-404).

Geleneksel yapının hâkim olduğu toplumlarda genellikle otoriter liderlik kabul görmektedir. Weber'e göre bu durum; "eski geleneklerin kutsal niteliği ve gelenek tarafından otoriteyi kullanmaya çağrılanların meşru olduğu inancına" dayanmaktadır. Bu tür geleneksel bir sistemde kanunlardan çok geleneklerin tayin ettiği liderlere itaat edilmektedir. Dolayısıyla atanan liderlerin verdikleri emirlerin meşruluğunun ölçüsü, geleneklere ters olmamasıdır (Arslantürk - Amman, 2000: 177). Afganistan geleneksel bir ülke olduğu için nesilden nesile aktarılan hikâyeler içinde, insanlar en çok dini liderler, pirlar ve seyitlerin mucizevi kıssalarına inanmaktadır. Bu da mollaların toplumdaki saygınlığını ve itibarını artırmakta ve halk da onların sözlerini çoğunlukla kabul etmektedir.

Afganistan, yıllardır çeşitli (iç ve dış) sebeplerden kaynaklanan çatışmaların odağı haline gelmiştir. Bu durum ülkede siyasi istikrarsızlığı ve farklı gruplaşmaları beraberinde getirmiştir. Ülkenin bu sorunlarını çözmeyi hedefleyen çeşitli partiler ortaya çıkmıştır. Siyasi krizler Afganistan'ın kaderi olmuştur. Buna rağmen siyasi istikrarın olmadığı dönemlerde ülkenin çeşitli bölgelerinde dini karakterli siyasi isyanlar meydana gelmiştir (Mohammadi, 2016: 72-73). Afganistan tarihinde, dini karakterli

siyasi isyanların başında; 1929 yılında mollaların isyanları sonucunda Şah Emanullah Han hükümetinin devrilmesi, mücahit grupların çabalarıyla Sovyetler Birliği tarafından Afganistan'da kurulan hükümete 1992'de son verilmesi ve son olarak Taliban örgütünün ortaya çıkışı gelmektedir. Bu isyanların liderliğini de din adamları veya tarikat şeyhleri üstlenmiştir Dinin temsilcisi konumunda olan aktörler dini karakterli hareketlerin zuhur ve gelişmesinde etkili olmuşlardır. Afganistan toplumu geleneksel bir yapıya sahip olduğundan dini önderlerinin vermiş oldukları hükümler, zaman zaman devletin koymuş olduğu kanunların önüne geçtiği söylenebilir. Afganistan'ın genelinde geleneksel yapı devam ettiği için mollaların saygınlığı ve otoriterliği de güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Afganistan'da dini liderlerin ve ulemanın önemli bir konuma sahip olduğu ve fikirlerinin toplumsal kesimlerde kabul gördüğü bilinmektedir. Dolayısıyla mollalar başta olmak üzere dini hüviyetli birçok kişi ve kurum toplumun din anlayışının oluşmasında etkili olmaktadır.

Toplumlar sürekli değişim içindedir ve her toplumun kendine özgü bir dinamizmi bulunmaktadır. Bir toplumun değişim bağlamında durağanlığı, başka bir toplumun değişim durumuna göredir, yoksa o toplum durağan değildir. Bir toplumda değişim düşük yoğunluklu, başka toplumda ise yüksek yoğunluklu, bir toplumda yavaş, başka bir toplumda hızlı olabilmektedir. Dolayısıyla değişim, zamana ve topluma göre farklılık arz etmektedir (Okumuş, 2012: 274). Değişim sürecini Afganistan toplumunda da gözlemlemek mümkündür. Bazı sosyal kesimlerde: özellikle genç nüfus değişimde hızlı ilerlerken, orta ve yaşlı kesimlerde değişim daha yavaş kendini göstermektedir. Özellikle genç kesim, geleneksellikten çağdaşlaşmaya doğru, kendi örf ve adetlerinden vazgeçip, seküler bir dünya görüşüne ve modern bir hayata sahip olma taleplerini dillendirebilmektedir. Kitle iletişim imkanlarını daha çok kullanan bazı gençler, dizilerde ve filmlerde gördüğünü ve sosyal medyadan öğrendiği şeyleri, kendi toplumuna, kültürüne dini inanç, dini değerler, örf ve âdetine uygun olup olmadığını dikkatte almadan uygulamaya çalışmaktadırlar. Afganistan'da modernleşme ve şehirleşmenin etkisiyle milli kültürden ve dini değerlerden uzaklaşarak, yabancılaşan genç bir neslin geliştiği görülmektedir. Mollalar da bu durumla mücadeleyi kendilerine vazife edinmektedir.

Afganistan'da molla kelimesi oldukça geniş bir kesimi kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir camide imamlık, medresede/camide,

Kur'an kurslarında müderrislik, vaizlik, üfürme/muska yazma vs. görevlerini üstlenen kişiler molla olarak isimlendirilmektedir. Afganistan'da ulemaya genellikle Molla sahip (Efendi), Dehmolla sahip, Âhund sahip, Mevlevi sahip, Müftü sahip ve Şeyhü'l-Hadis diye hitap edilmektedir. Molla ile Âhund daha çok imamlık, camilerde din eğitimi veren ve insanların dini pratiklere yönelik hizmetlerini yerine getiren kişilere söylenirken, Mevlevi ile müftü ise büyük medreselerde talebe yetiştiren, mollaların çözemediği dini meseleleri çözen, fetva veren, toplumsal meselelerle uğraşan ve siyasi konularda devlet ile halk arasında arabuluculuk yapan kişilerdir. Medrese eğitimini belli bir aşamaya getiren ve henüz tamamlayamayan kişilere Dehmolla² denilmektedir.

Mollaların dini eğitim aldıkları süre ve okudukları kitaplar medreseden medreseye göre değişmektedir. Çalışmalar her bir öğrencinin öğrenme süresine göre ayarlanır ve önceden tespit edilmiş bir sırayla belirli sayıda didaktik eserin öğretilmesini içermektedir. İcazet adı altında verilen diplomasını alan mezun, istediği zaman kendi medresesini açar veya daha yüksek medreselerde çalışmalarına devam eder.

Mollalar müesseseleşmiş bir topluluğun mensubu olmadığı için kendilerinden üstün olan ulema ile de bağlantı içinde değillerdir. Mollaların tayinini de ulema veya devlet yapmadığı gibi maaşlarını da onlar ödemez. Yeni bir mollanın görevlendirilmesi gerektiğinde köylüler ya da mahalle ahalisi toplanarak tanıdığı birini imam olarak seçerler. Çoğu zaman bu şahıs geleneksel olarak daha önce de içinden mollaların yetiştiği ailelerden birinin üyesidir (Roy, 1990: 60). Afganistan toplumunda bireylerin tutum ve davranışının belirlenmesinde, dünya görüşü ve hatta yaşam şekillerinin oluşumunda din etkili bir faktör olarak kabul edilmektedir. Afganistan toplumunda din; önemli bir unsur olduğu için dini liderler, mollalar, cami imamları vs. de toplum ve bireyler üzerinde etkili ve söz sahibidirler. Afganistan'ın genelinde ve özellikle köy ve kasabalarda cami köyün merkezi ve imam (molla) ise, son sözü söyleyecek olan kişidir. Afganistan'da mollaların sözleri dini konularda tartışmasız kabul gördüğü gibi sosyo-kültürel, ekonomik, eğitim vs. alanlarda da kabul edilmektedir. Bu yüzden toplum veya herhangi bir fertle ilgili bir problem ortaya çıktığında imamların (mollalar)'ın sözü herkes tarafından kabul görülür, güvenilir ve hatta iki taraf için hakem de olurlar. Ancak

² Bazen bu unvanlar birkaç kitabı okuyan veya namaz kıldırabilen, birkaç "sure" bilen kişilere de verilmektedir. Resmi bir merciden verilmeyen Molla, Dehmolla ve Ahund unvanları genelde Ahali tarafından yakıştırılır. Bir muskacıya da Molla veya Dehmolla dedikleri için yukarıda bahsettiğimiz özellikleri taşıyan herkese bu unvanların verilmesi Afganistan toplumunda normal hale gelmiştir.

Afganistan'da yaşanan toplumsal değişim sürecinin izlerini toplumun mollalara yönelik tutumlarında da görmek mümkündür. Dolayısıyla mollaların özellikle dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik toplumun değişik kesimlerinden farklı bakış açıları ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda "Afganistan toplumunun; mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları nasıldır, değişkenlere göre bir farklılaşma oluşmakta mıdır" sorusu çalışmamızın ana problemini oluşturmaktadır. Toplumda bireylerin tutum ve davranışları üzerinde etkili olabileceğini varsaydığımız; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, yerleşim birimi olarak yaşadığı yer ve kendi tanımlamalarına göre dindarlık düzeyleri, değişkenler üzerinden analiz yapmaya çalışacağız.

1. Hipotezler

Araştırma konusuyla ilgili verdiğimiz bilgiler doğrultusunda, araştırmamızın ana hipotezini şöyle ifade edebiliriz: Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları olgusal kimliklerine göre farklılaşmaktadır. Bu temel hipoteze bağlı olarak alt hipotezlerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
2. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları yaş faktörüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
3. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
4. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları yerleşim birimi olarak yaşadıkları yer değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.
5. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları kendi tanımlamalarına göre dindarlık düzeyleri değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

2. Yöntem

Araştırmada, Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutum düzeyleri, bağımsız değişkenler çerçevesinde ele alınarak, anlamlı bir ilişkinin olup/olmadığı incelenecektir.

Araştırmanın bağımlı değişkeni Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları, bağımsız değişkenleri ise, “cinsiyet, yaş düzeyi, eğitim düzeyi, yerleşim birimi olarak yaşadığı yer ve kendi tanımlamalarına göre dindarlık düzeyleri”dir.

Bilimsel araştırmalarda evren üzerinde araştırma yerine ana kitleyi temsilen bir kısmını seçmek yeterli kabul edilmektedir. Evreni temsil eden örneklemin seçimi için birden fazla yöntem vardır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus evreni iyi tanımak, hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaktır. Çünkü bütünü parçalara ayırmak ve bu parçalardan bütünü temsil eden kesitleri seçmek için bütünün iyi tanınmasına ihtiyaç vardır (Arslantürk, 2001: 103). Örneklem oluşturulurken toplumda meydana gelen değişim ve farklılaşmalar göz önünde bulundurularak, her tabakanın ana kitle içindeki oranına dikkat edilmişse de sosyo-ekonomik şartlar, eğitim durumu, kadının toplumdaki konumu, ailevi ve kültürel sebeplerden dolayı zorluklarla karşılaşmıştır. Burada elbette seçilen örneklemin bütünü temsil yeteneği olmasına son derece dikkat edilmiştir (Güngör, 2007: 9). Bu bağlamda araştırmanın evrenini, Afganistan toplumu oluşturmaktadır. Afganistan'ın önemli vilayetlerinden Mezar-i Sherif başta olmak üzere Cüzcan, Seripul, Faryab, Tahhar, Baglan ve Kunduz illerinin nüfusu dikkate alınarak 1500 kişi üzerinde anket uygulanmasına karar verilmiş, ancak cevapsız, eksik ve geri dönmeyen anket formları ile birlikte 985 katılımcının cevaplandığı anketler, SPSS programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur.

Bu araştırmada, Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumlarını ortaya koymak üzere anket formu geliştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak "Dini hayat bağlamında mollalara yönelik tutum ölçeği" şeklinde anket formu uygulanmıştır. Anket formunun hazırlanmasında bilimsel araştırma teknikleriyle ilgili çalışmalardan özellikle de alan araştırmalarında dikkat edilmesi gereken hususlar göz önünde bulundurularak bu alanda yapılan araştırmalardan faydalanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular esas alınarak Afganistan'da dini hayat bağlamında mollalara yönelik tutumları, bu tutumlara etki etmesi varsayılan bağımsız değişkenler çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular esas alınarak Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları, bu tutumlara etki etmesi varsayılan bağımsız değişkenler çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar yorumlanacaktır.

3.1. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Mollaların Dini Hayattaki Rollerine Yönelik Tutumları

Psikolojik ve biyolojik farklılıklara etki eden faktörlerden biri olarak cinsiyet, kişilerin toplumsal olay ve olgular karşısında sergilediği tutum ve davranışlarında temel belirleyiciler arasında yer almaktadır. Zira erkek ya da kadın olma durumuna göre, insanların olaylar karşısındaki tepkileri farklılaşmaktadır. Bu durumun en temel nedeni, insanların kimliklerini toplumsal sosyalleşme süreci içerisinde kazanmalarıdır (Çapcıoğlu, 2008: 89). Bu çerçevede, Afganistan toplumunun dini hayat bağlamında mollalara yönelik tutumlarının belirlenmesinde de cinsiyet değişkeninin önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Mollaların Dini Hayattaki Rollerine İlişkin Cinsiyet İlişkisi

Cinsiyet	N	X	S
Kadın	442	3,8705	,48174
Erkek	543	3,9058	,55967

Yapılan t-Testi sonucuna göre, Afganistan toplumunun dini hayat bağlamında mollalara ilişkin toplam tutum puanlarının ortalamaları ile cinsiyet durumları arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır [$t(983) = -1,049, p > .05$].

Elde edilen bu veriler, katılımcıların mollaların dini hayata ilişkin belirleyiciliklerinde homojen bir görüşün hâkim olduğunu göstermektedir. Afganistan'da geleneksel toplumsal yapı hâkim olduğundan dini otoritenin etkileri aile reisi dolayısıyla bütün aileyi aynı oranda etkilemektedir. Bilgi kaynağının aynı olması dolayısıyla dini otoritenin, dini hayata dair belirleyiciliğine yönelik katılımcıların benzer tutumlar sergilediğini ifade etmek mümkündür.

3.2. Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Mollaların Dini Hayattaki Rollerine Yönelik Tutumları

Toplum, farklı yaş gruplarından insanların oluşturduğu sosyal bir organizasyondur. Bu farklı yaş grupları içinde yer alan bireyler, buldukları yaş düzeyine göre olaylar ve olgular karşısında farklı tutum ve davranışta bulunabilmektedirler. Alt yaş gruplarında bireyler ile üst yaş gruplarındaki bireylerin herhangi bir olay ve olgu karşısındaki tutumlarının farklılaştığını görmek mümkündür. Yapılan araştırmalarda çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık gibi dönemlerde bireylerin dindarlık düzeylerinin farklılaştığı ve kendilerine özgü dindarlık özellikleri gösterdikleri tespit edilmiştir (Uçar, 2012: 125). Bu bağlamda yaş gruplarına göre Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumlarının ortaya konması gerekmektedir.

Tablo 2: Mollaların Dini Hayattaki Rollerine İlişkin Yaş Durumu İlişkisi

Yaş Durumu	N	X	S
1. 18-25	584	1,8202	,71868
2. 26-35	119	1,9916	,75348
3. 36-45	91	1,8791	,68856
4. 46-60	104	2,2740	1,02843
5. 60 ve Üstü	87	2,0690	,88978
Toplam	985	1,9162	,78692

Tablo 2’de verilen bulgular incelendiğinde, Afganistan toplumunun dini hayat bağlamında mollalara yönelik tutumlarının yaş durumuna göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır [$F(4-980) = 8,974, P < ,05$].

Katılımcıların yaş durumuna göre dini hayat bağlamında mollalara yönelik toplam tutum puanlarının ortalaması gruplar arasında 46-60 yaş arasında olanlar ($X=2,2740$) en yüksek tutum düzeyine sahip olmakla beraber sırasıyla 60 ve üstü yaş arasında ($X=2,0690$), 26-35 yaş arasında ($X= 1,9916$), 36-45 yaş arasında ($X=1,8791$) ve 18-25 yaş arasında ($X=1,8202$) olanların en olumsuz tutuma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dini hayat bağlamında mollalara yönelik en olumlu tutumlara yaş durumları 46-60 arasında olanlar sahip olurken, 18-25 yaş arasında olanların en olumsuz tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, Afganistan toplumunda bireylerin yaş durumu ilerledikçe, mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları artmakta ve yaş durumları düştükçe tutumların zayıflamakta olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla dini hayat ile ilgili mollaların belirleyiciliği gençlere göre yaşlı kesim üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Afganistan'da orta ve ileri yaş grubunda olan bireyler toplumsal değişime ve modernleşmeye kapalı olup dini hayat ve ibatete daha çok yoğunlaşırken, genç kesimin çağdaşlaşmaya ve modernleşmeye meyilli olmaları, gençler arasında mollaların belirleyiciliğinin azaldığını göstermektedir.

Yapılan araştırmalarda, yaş durumu açısından bireylerin dindarlık düzeyleri ile ilgili elde edilen verilere genel olarak baktığımızda, yaş ilerledikçe insanların daha çok dine yöneldikleri ortaya çıkmaktadır. Uçar, tarafından yapılan araştırmada, yaş düzeyleri artıkça dini yaşayış için Dedeye bağlanma ile ilgili tutumlar olumlu yönde artmakta, yaş durumu azaldıkça dini yaşayış için Dedeye bağlanma ile ilgili tutumlar azalmaktadır (Uçar, 2007: 114). Taş, tarafından yapılan araştırmada, kişilerin yaş durumları ilerledikçe hem dine hem de Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik daha olumlu bir tutuma sahip olduğu ifade edilmektedir (Taş, 2002: 120).

3.3. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Mollaların Dini Hayattaki Rollerine Yönelik Tutumları

Eğitim, bireylerin olaylar ve olgular karşısında tutumlarının farklılaşmasına etki eden en önemli faktörlerden biridir. Çünkü eğitim bireyin bilgi düzeyinin artmasına, bilgi düzey ve anlayışına göre davranış modeli oluşturma ve geliştirmesine imkân hazırlamaktadır. Bu anlamda bireylerin eğitim düzeyleri ile olay ve olgular karşısındaki tutumları arasında anlamlı bir ilişkiden söz etmek mümkündür (Uçar, 2012: 188). Dolayısıyla Afganistan toplumunun dini hayat ile ilgili mollalara yönelik tutumlarının oluşmasında eğitim durumu önemli etkenlerden biridir.

Tablo 3: Mollaların Dini Hayattaki Rollerine İlişkisi

Öğrenim Durumu	N	X	S
1. Hiç okula gitmemiş	99	2,2941	,49831
2. Ortaokul	207	2,3086	,57165
3. Lise	315	2,2413	,46790
4. Üniversite	364	2,1810	,48472
Toplam	985	2,2385	,50225

Tablo 3'te verilen bulgular incelendiğinde, Afganistan toplumunun dini hayat bağlamında mollalarla ilgili tutumlarının öğrenim durumlarına göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır [$F(3-981) = 3,366, P < ,05$].

Katılımcıların öğrenim durumuna göre dini hayat bağlamında mollalara yönelik toplam tutum puanlarının ortalaması gruplar arasında ortaokul ($X=2,3086$) mezunları en yüksek tutum düzeyine sahip olmakla beraber sırasıyla hiç okula gitmemiş ($X=2,2941$), lise ($X=2,2413$) ve üniversite ($X=2,1810$) mezunları gelmektedir. Dolayısıyla dini hayat bağlamında mollalara yönelik en olumlu tutuma ortaokul okuyanlar sahip olurken, üniversite mezunlarının en olumsuz tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Taş, tarafından yapılan araştırmada, kişilerin eğitim düzeyi artıkça dinin yanında Diyanet İşleri Başkanlığına yönelik tutumları da olumsuz yönde artarken (Taş, 2002: 131), Uçar, tarafından yapılan araştırmada, dini yaşayış için Dede'ye bağlanma ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Dini bilgilenme ve ibadetlerin yerine getirilmesi sürecinde Dedeye bağlılığın gerekliliği görüşü; hiç okula gitmemiş olanlar en yüksek tutuma sahip olurken, üniversite/yüksekokulu mezunları en düşük tutuma sahip olduğu ifade edilmektedir (Uçar, 2007: 119). Diğer yandan Uysal, tarafından yapılan araştırmada, eğitim düzeyi düşük olan kimselerin, dini ibadatlere katılma ve ibadetlerin birey ve toplum üzerindeki etkisi ya da fonksiyonunu kabullenme açısından dine karşı daha olumlu tutumlara sahip olduğu ifade edilmektedir (Uysal, 1996: 269).

Görüldüğü gibi Türkiye'de eğitim faktörü kişilerin dindarlık düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmalarda ulaşılan bulgularla bizim elde ettiğimiz sonuçlarla benzerlik oluşturmaktadır. Dolayısıyla Afganistan'da eğitim düzeyi yüksek olan kişilere göre eğitim düzeyi düşük olan kişilerin dini hayata yönelik mollaların belirleyiciliğine daha olumlu baktıkları görülmektedir.

3.4. Katılımcıların Yerleşim Birimine Göre Mollaların Dini Hayattaki Rollerine Yönelik Tutumları

İnsanların içinde buldukları ortam; onların dünyayı algılamaları ve anlamlandırmaları üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda köy, kasaba ve şehir her biri kendi sosyo-kültürel ortamlarıyla birlikte bir yaşam tarzı sunar, insanların bakış açısı ve dünya görüşleri bu imkânlar ve imkânsızlıklara göre oluşur (Uçar, 2012: 139). Diğer

yandan coğrafi şartlar, sosyal olay ve olgular üzerinde etki eden önemli faktörlerden biridir. Özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik yapılar coğrafyanın etkisi altında şekillenmektedir. Gelişmiş ülkelere göre coğrafi farklılıklar gelişmemiş ülkelerde daha çok önemsenmektedir. İnsanların kognitif dünyaları da bu yapı etrafında biçimlenir (Arslantürk, 1998: 69). Bu bağlamda Afganistan toplumunda bireylerin yaşadığı yer, dini hayat bağlamında mollaların belirleyiciliklerine yönelik tutumlarında bir farklılık olup olmadığının ortaya konması önem arz etmektedir.

Tablo 4: Mollaların Dini Hayattaki Rollerine İle Yaşadığı Yer İlişkisi

Yaşadığı Yer	N	X	S
1. İl	396	3,8204	,59517
2. İlçe	439	3,9433	,47513
3. Köy	150	3,9175	,45124
Toplam	985	3,8900	,52616

Tablo 4'te verilen bulgular incelendiğinde, Afganistan toplumunun dini hayat bağlamında mollalarla ilgili tutumlarının yaşadığı yere göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır [$F(2;982) = 5,986, P < ,05$].

Tablodaki bulgular incelendiğinde katılımcıların yaşadığı yere göre; dini hayat bağlamında mollalara yönelik toplam tutum puanlarının ortalaması; ilçede yaşayanlar ($X = 3,9433$), köyde yaşayanlar ($X = 3,9175$) ve ilde yaşayanlar ($X = 3,8204$) şeklinde dağıldığı görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların dini hayat bağlamında mollalara yönelik en olumlu tutumlara ilçede yaşayanlar sahip olurken, ilde yaşayanların daha olumsuz tutuma sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Elde edilen bu bulgular ışığında, Afganistan toplumunun dini hayatla ilgili en olumlu tutum düzeyine ilçede yaşayanlar sahip olurken, en olumsuz tutum düzeyine ise ilde yaşayanların sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ilçe, köy ve kasabada yaşayanların dini bilgileri ve dini algıları genel olarak tahkikten ziyade taklide dayalı olup, öğrenim ve bilgidan uzak kalmış durumdadırlar. Güçlü bir dini yapı ve geleneksel hayata sahip olan Afganistan toplumu, küçük şehirlerde, köy ve kasabalarda bu düzeni devam ettirirken, büyük şehirlere göç edenlerde şehirleşme ve bireyselleşme etkisiyle geleneksel dini hayat tarzının değişime uğradığını ifade edebiliriz. Büyük şehirlerde homojen yapının olmayışı, dini otorite eksikliği, yabancı kültüre eğilim, geleneksel

kültürden uzaklaşma vs. geleneksel dini yapının değişmesinin temel sebeplerindedir. Dolayısıyla dini hayata yönelik mollaların belirleyiciliği illere göre ilçe ve köylerde yaşayan kişiler üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir.

Mutlu, tarafından yapılan araştırmada, köy kökenli ve kalabalık aile modeli içinde yaşayanların şehir kökenli ve çekirdek aile modeli içinde yetişenlere oranla daha dindar olduğu ifade edilirken (Mutlu, 1989: 197), Karaman, tarafından yapılan çalışmada, köy kökenli olanlar veya köyde yaşayanların ibadetleri yerine getirme durumları şehirde yaşayanlara göre daha fazla olduğu bildirilmektedir (Karaman, 2000: 96). Diğer yandan Uçar, tarafından yapılan çalışmada, köyde yaşayanların büyük şehirlerde yaşayanlara göre dini bilgilenme ve yaşayış için Dedeğe bağlılığın daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Uçar, 2007: 117).

3.5. Katılımcıların Dindarlık Düzeyine Göre Afganistan Toplumunun Mollaların Dini Hayattaki Rolüne Bakışı

Toplumda bireylerin sahip olduğu ve değer attığı din ve din anlayışı, dünyayı anlamada ve anlamlandırmada en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin kimliğini ifade ederken; kendisini din olgusu çerçevesinde tanımlaması ve buna göre kendini kategorize etmesi, tutumlarının oluşmasında ve şekillenmesinde etkili bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla fertlerin kendini tanımladığı dindarlık düzeyi açısından Afganistan toplumunun dini hayatla ilgili tutumlarının oluşmasında dindarlık düzeyinin ne ölçüde etkili bir değişken olup olmadığını ortaya koymak önemli görülmektedir.

Tablo 5: Mollaların Dini Hayattaki Rollerine İlişkisi

Kendilerini Dindarlık Bakımından Hangi Grupta Gördüğüne Göre	N	X	S
1. Çok dindar	638	3,9555	,48812
2. Dindar	295	3,8267	,53215
3. Dine az ilgili	48	3,4453	,64071
4. Dine ilgisiz	4	3,4375	1,13537
Toplam	985	3,8900	,52616

Tablo 5'te verilen bulgular incelendiğinde, Afganistan toplumunun dini hayat bağlamında mollalara yönelik kendilerini dindarlık bakımından hangi grupta gördüğüne göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır [$F(3-981) = 18,026, P < ,05$].

Katılımcıların kendilerini dindarlık bakımından hangi grupta gördüğüne göre dini hayat bağlamında mollalara yönelik toplam tutum puanlarının ortalaması gruplar arasında çok dindar ($X=3,9555$) olanlar en yüksek tutum düzeyine sahip olmakla beraber sırasıyla dindar ($X=3,8267$), dine az ilgili ($X=3,4453$) ve dine ilgisiz ($X=3,4375$) olanlar gelmektedir. Dolayısıyla katılımcıların dini hayat bağlamında mollalara yönelik en olumlu tutumlara çok dindar olanlar sahip olurken, dine ilgisiz olanların en olumsuz tutuma sahip olduğu görülmektedir.

Afganistan toplumunda kişilerin kendini dindar tanımlamalarıyla dini hayata ilişkin mollalara yönelik tutumları arasında anlamlı bir farkın olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen bu veriler ışığında, bireylerin dindarlık düzeyleri artıkça dini hayatla ilgili tutumları artmakta, dindarlık düzeyleri düştükçe tutum puanları da düşmektedir. Dindar kesimin mollalara daha fazla değer vermesi ve onlara bağlılığı dolayısıyla dini hayata yönelik mollaların belirleyiciliğinin çok dindar olan kişiler üzerinde daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Mohammadi, tarafından yapılan araştırmada, dindarlık düzeyleri yüksek olan öğrencilerin geleneksel ve siyasi İslamcı din anlayışı tutumları daha olumluyken (Mohammadi, 2010: 131), Uçar, tarafından yapılan araştırmada, Dedenin toplumsal statüsü ile dindarlık ilişkisi arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Dindarlık düzeyleri artıkça Dedeyi dini lider olarak kabul ederken, dindarlık düzeyleri düştükçe Dedenin dini otoritesinin azaldığı ifade edilmektedir (Uçar, 2007: 122). Diğer yandan Mutlu, tarafından yapılan araştırmada, kişilerin kendi dindarlık algıları ile dindarlık ölçeğinden elde edilen bulgular arasında anlamlı bir fark ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Mutlu, 1989: 197).

Sonuç

İleri sürülen hipotezler çerçevesinde ulaşılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir. 1. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları "cinsiyete" göre bir farklılık göstermediği görülmektedir. (Hipotez-1) İleri sürülen hipotezin "dini hayat ile cinsiyet faktörü ilişkisi" doğrulanmamıştır. (Bkz. Tablo:1), 2. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları "yaş faktörüne" göre anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. (Hipotez-2) İleri sürülen hipotezin "dini hayat ile yaş faktörü ilişkisinin" doğruluğu test edilmiştir. (Bkz. Tablo: 2), 3. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları "eğitim durumuna" göre anlamlı bir fark görülmektedir. (Hipotez-3) İleri sürülen hipotezin "dini hayat ile eğitim durumu ilişkisinin" doğruluğu test edilmiştir. (Bkz. Tablo: 3), 4. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları "yaşadığı yere" göre farklılaşmaktadır. (Hipotez-4) İleri sürülen hipotezin "dini hayat ile yaşadığı yer ilişkisinin" doğruluğu test edilmiştir. (Bkz. Tablo: 4), 5. Afganistan toplumunun mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumları "dindarlık düzeylerine" göre farklılaştığı görülmektedir. (Hipotez-5) İleri sürülen hipotezin "dini hayat ile dindarlık ilişkisinin" doğruluğu test edilmiştir. (Bkz. Tablo: 5)

Afganistan'da geleneksel bir dini yapı mevcut olup bu geleneksel yapıyı dini liderler ve mollalar devam ettirmektedirler. Dolayısıyla dini liderler, seyitler ve pirlar olağanüstü özelliklere sahip olup toplumun bir grubu tarafından kutsal kişiler olarak bilinmektedirler. Afganistan halkı, mollaları dini ve manevi lider olarak kabul ettikleri için toplumsal ve siyasi konularda da onların görüşlerini desteklemektedirler. Özellikle köylerdeki okuma/yazması olmayan insanlar, siyasi ve toplumsal konularda dini liderlerin yönlendirmesine ihtiyaç duymakta ve hatta mollaların fikrini alarak, topluca hareket etmektedirler. Toplumun dini liderlere ve mollalara karşı duyduğu sonsuz güven ve gösterdiği saygı dolayısıyla mollaların her hareketi ve davranışı örnek niteliğindedir. Afganistan'da mollaların dini veya herhangi bir konuda söylediği sözünün tersi genellikle iddia edilemez. Dini konularda, geleneksel bir şekilde medreselerde okutula gelen, eski kitaplarda yazılıp çizilen konuları farklı yorumlamak, tersini düşünmek ya da mollalarla tartışmak mümkün değildir. Günümüzde ilmi, teknolojik gelişmeler ve sosyal şartların değişmesi karşısında dini ihtiyaçlar da artmaktadır. Dini liderler ve

ulema günümüz şartlarına göre dini ve sosyo-kültürel problemleri tespit ederek çözüm üretmesi gerekmektedir. Toplumun dini ve manevi önderi konumunda olan mollalar dini alanlarda sorumlu olduğu kadar toplumsal ve sosyo-kültürel alanlarda da sorumludur. Fakat dini liderlerin toplumsal ve sosyo-kültürel problemlerin tespiti ve çözümü konusunda yetersiz olduklarını söylemek mümkündür. Şu halde; Afganistan toplumunun, mollaların dini hayattaki belirleyiciliklerine yönelik tutumlarında bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Ulaşılan sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde geleneksel toplumsal yapının bir ürünü olan mollaların modern dönemlerde itibar kaybı yaşamaya başladığı ifade edilebilir. Bunun örnekleri özellikle eğitilmiş genç kesim arasında görülmektedir. Bu durumun oluşmasında bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelere paralel olarak toplumsal hayatta meydana gelen değişimlerin etkisi olmaktadır, diyebiliriz.

KAYNAKÇA

Arslantürk, Zeki. *Kutsalın Dönüşü Yeni Toplum Arayışları*. İstanbul: Ayıışığı Yayınları, 1998.

Arslantürk, Zeki - Amman, Tayfun. *Sosyoloji Kavramlar-Kurumlar-Süreçler-Teoriler*. İstanbul: Kaknus Yayınları, 2000.

Arslantürk, Zeki. *Araştırma Metod ve Teknikleri*. 5. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2001.

Çapcıoğlu, İhsan. *Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık İlişkisi "İlahiyat Fakülteleri Örneği"*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir?*. Trc. Nilgün Çelebi. 2. Baskı, Ankara: Attila Kitabevi, 1994.

Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. Trc. Tugut Kalpsüz. Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları, 1964.

Güngör, Özcan. *Günümüz Alevi/Bektaşî Kimliğine Dair Sosyolojik Bir Araştırma (Beyazarı/Karasar Yöresi Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Karaman, Ramazan. *Sanayileşmenin Dine Etkisi (Mersin Örneği)*. İstanbul: Kişisel Yayınlar, 2000.

Kızılçelik, Sezgin - Erjem, Yaşar. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi, 1992.

Mohammadi, Abdullah. *Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Mohammadi, Abdullah. "Afganistan'da Dini Köktencililiğin Sosyolojik Alt Yapısı". *Toplum Bilimleri Altı Aylık Dergisi* 19/10 (Haziran 2016), 67-83.

Mutlu, Kayhan. *Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)*, C. III., Ankara: İslami Araştırmalar Dergisi, 1989.

Okumuş, Ejder. "Toplumsal Değişim ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz, ve İhsan Çapcıoğlu. 271-297. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Roy, Olivier. *Afganistan'da Direniş ve İslam*. Trc. Mustafa Kadri Orağlı. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1990.

Taş, Kemaleddin. *Türk Halkının Gözüyle Diyanet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.

Uçar, Ramazan. *Alevilik-Bektaşilik Abdal Musa Tekkesi Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma*. Ankara: Berkan Yayınları, 2012.

Uçar, Ramazan. "Alevilik ve Bektaşilikte Toplumsal Statü ve Dini Otorite Bağlamında Dede". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Eylül 2007), 107-124.

Uysal, Veysel. *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. Trc. Ünver Günay. İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, 1990.

Yavuz, Sefer. "Bir Karizmatik Otorite Örneği Olarak İmamet ve Mehdi Anlayışı: Türkiye Caferileri (İğdır Örneği)". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/25 (Haziran 2014), 1-35.